

Рецензия

за дисертационния труд „Нови религиозни движения в България”
на докторанта Гл.ас. Марио Маринов за присъждане на образователната и
научна степен „Доктор” по специалност „Социология”, направление 3.1
изготвил доц. д-р Стефан Ем. Николов (ИИОЗ – БАН)

1. Съдържание на дисертацията

Представеният от докторанта гл. ас. Марио Петров Маринов ръкопис „*Нови религиозни движения в България*” се състои от 318 страници, от които 135 стр. основен текст, 160 стр. Приложения (интервюта, извършени от автора и въпросник), както и 19 стр. бележки, библиография, списък на авторските публикации по темата и самооценка за научните приноси в дисертационния труд. Структурно ръкописът е организиран в четири глави, от които първата и третата с три, втората с по пет параграфа, и четвъртата с два параграфа, Предговор и Заключение. Според мен, в случая авторът удачно е избрал тъкмо тази форма и структура за разгръщане на изложението по избраната от него тема.

В предговора се определят обекта, предмета, целите и задачите на изследването, както и неговите ограничения. В първата глава, най-общо, авторът представя социологическата концептуална рамка на новите религиозни движения (НРД) в България – сравнителен анализ на теоретичните модели, класификация и типологизация на НРД, както и подходите и методите на изследване. Очертани са теоретичните опити на редица автори да опишат, обяснят и анализират разглежданото явление – социологическите измерения на новите религиозни движения, и преди всичко разработките на безспорния авторитет в тази област, проф. Айлийн Баркър. По този начин Маринов изяснява и рамкира категориите, концепциите и категориалния апарат, върху които ще гради своя по-нататъшен анализ. Втората глава, озаглавена „Проблемът за семейството в Обединителното движение и други нови религиозни движения в България”, анализира проблемите на семейството vis-à-vis конкретния случай с Обединителното движение (по-широко известна като Обединителната църква на Муун). В третата глава, „Бизнесът и новите религиозни движения: квазирелигиозни корпорации Случаят ‘АкваСорс’”, се прокарва връзката с втората главна сфера на анализ, бизнесът на т. нар. квазирелигиозни корпорации, като това се прави отново на

базата на конкретния случай – този с корпорацията АкваСорс. В четвъртата глава НРД се проблематизират и конструират на две равнища – като проблем на социологията и като социален проблем. Както анализът, така и формулираните хипотези са изградени изцяло върху богат емпиричен материал от поредица изследвания, извършен от автора самостоятелно или под негово ръководство. По този начин е постигнато хармонично съчетание между обширните теоретични познания на Марио Маринов и неговите умения в областта на емпиричните методи в социологията.

Избраната от автора тема, *„Нови религиозни движения в България“* има несъмнено актуален характер и е дисертабилна. Авторът е обосновал добре своя избор за заглавие на разработваната тема. М. Маринов повече от петнадесет години се занимава задълбочено и компетентно с тази тематика и неговата самостоятелна изследователска работа е пионерска за страната и най-мащабно изучава това ново за страната и с огромно социално значение явление. Напълно оправдано, той не се стреми да обхване цялостно и изчерпателно явлението в многобройните му и многолики прояви, а се спира на конкретни случаи с подходяща методика, която позволява понататъшното и приложения за всяко друго от новите религиозни движения.

В заключението се обобщават постигнатите резултати и находки в анализа на ролята на НРД за социалното развитие на българското общество и неговите етапи, както и задачите, което то поставя пред социологията на религията.

Цитираната литература на български език включва близо 150 заглавия, от които 61 на български език (15 от тях преводи от чужди езици, а 15 – пропагандни материали на АкваСорс), плюс пълните течения на вестниците „24 часа“ и „168 часа“ за 1993-94 година. Цитираната литература на английски език включва 82 заглавия. Пет са публикациите на автора по темата на дисертационния труд, от които една на електронен носител и една в чуждестранен сборник.

2. Общи впечатления

Разглежданата дисертация оставя като цяло добро общо впечатление. Аргументите за това са следните:

А) Проблемът за новите религиозни движения има ключово значение за социологията на религията. Насочването на докторанта Марио Маринов към този многоаспектен проблем е от важно значение както за собствено научните перспективи, така и за социалната практика.

Б) Докторантът е работил задълбочено върху социологическата литература, свързана с тематиката на дисертацията. С годините той се изгради като един от най-добрите познавачи на проблема в нашата академична общност. Той познава не само много добре тази литература, но и борави с анализа на различните концепции свободно и уверено.

В) Социологическите аспекти на изследването както на НРД, така и на разгледаните през тяхната призма и взаимозависимост основополагащи социални категории като семейството (в случая с Обединителното движение) и бизнеса на квазирелигиозните корпорации (в случая с АкваСорс) са ясно открити и доминиращи. Като цяло, изследването е изцяло подчинено на целите на социологическия анализ.

Г) Несъмнено, докторантът е овладял във висока степен професионално категориалния апарат на социологическата наука. Неговата социологическа подготовка е на завидна висота, и умение за компетентно използване както на фундаменталния, така и на специализирания категориален апарат.

Д) Допълнителен положителен елемент е и умението на автора да приложи обширните си теоретични познания в емпирични изследвания на предмета, в това число и включено наблюдение на изследваните явления, както и сравнението на техните прояви в международен мащаб и очертаване на тяхната специфика в българските условия.

3. Научни и научноприложни приноси

Авторът е формулирал пет научни приноса, които отличават неговия дисертационен труд. Според мен те са очертани коректно и обосновано. По своя характер приносите са по същество теоретични, но те имат определено и практико-приложен характер.

- Оригинален научен принос е разработването на оригинална теоретична (концептуална) схема за изучаване на появата и разпространението на НРД в условията на прехода на българското общество от режим на централизирано управление и контрол върху обществените явления, вкл. и имунитета срещу външни влияния и въздействия, както и от по същество атеистичен режим към сблъсък между опитите за религиозен монопол и естественото навлизане на разнообразни и нетрадиционни религиозни течения и конфесии. Тази схема се състои в съотнасянето на социалната дезинтеграция, кризата наличните в обществото ценности, липсата на поведенчески

модели за младежта и подрастващите – всичко това от една страна, и от друга – навлизането на нови религиозни движения с привлекателни идеи и форми на въздействие. Тази теоретична схема дава възможност за изследване на присъщите взаимовръзки и взаимодействия, явните и латентните социални конфликти и напрежения, както и преориентирането от традиционни към нови религиозни движения и капацитетите за превъзможване на екзистенциални кризи.

- Научно-теоретичен принос с евристично значение е преосмислянето на връзката между секуляризацията и НРД – нелинейно вместо линейно развитие. Обоснована е тезата за разпространението на НРД като запълване на породения от секуляризацията духовен вакуум, негово следствие и един от ефектите му. Тази теза има определено отношение и чувствителност спрямо условията, пораждащи възникването и разпространението на НРД.

- Допълнителен научноприложен принос е свързан с резултатите от изследванията въз основа на методите на включеното наблюдение, извършено от автора по-специално в случая с Обединителното движение (муунистите). Авторът притежава безценен опит и очертава както възможностите, така и ограниченията на този по същество най-значим метод за изследване на НРД, които крайно неохотно разкриват действителните параметри, аспекти и характеристики на своята дейност и при тях познатите социологически изследователски методи и инструментариум са неприложими. Този опит е възможно да бъде пренесен и приложен при изследването и на много други както нови, така и по-стари религиозни движения. М. Маринов ясно е посочил и рисковете при прилагането на включеното наблюдение – от изпадането на изследователя в плен на влиянието на изследваното от него движение, вариант на познатия при заложниците «стокхолмски синдром» – което води до компрометирането на изследователските цели и превръщане на изследователя просто в говорител на идеолозите на конкретното движение, до заплахата за здравето, особено психичното, на изследователя и дори за живота му/й. Без каквото и да било съмнено, става дума за оригинален научноприложен принос.

4. Критични бележки

А) Преди няколко години, когато Марио внесе за пръв път вариант на ръкописа на дисертацията си, аз бях крайно неприятно изненадан от качествата на труда – суров, с твърде малко анализ, главно описания и преразказване на чужди позиции, като

основният текст беше едва около 1/3 от целия обем на труда – останалото представляваше „пълнеж“ от приложения – илюстриращи множество аспекти на темата, но твърде далеч от очаквания оригинален принос на разработката. Предоставеното ни сега е степени по-добро и адекватно на изискванията за подобен труд. И въпреки това налице са все още някои слабости, които като цяло не накърняват високите качества на ръкописа.

Все още съотношението между основния текст и приложенията е недостатъчно задоволително – 42%:58% в полза на приложенията. Бих казал, с оглед цялостните си впечатления от работата на М. Маринов – с пълното съзнание, че те не са достатъчно непосредствени особено през последните години – че работата върху собствени пространни текстове не е неговата стихия. По-неприятното в случая е, че като цяло много добрата дисертация не дава достатъчно пълна представа за високата компетентност на автора и неговите изключителни качества като изследовател и преподавател. За жалост, в този конкурс се оценява почти изключително само текстът на дисертацията.

Б) Структурирането и подреждането на текста е изцяло право и избор на автора, но лично аз бих изтеглил четвъртата глава, която очертава методологията, типологията, категориалния апарат по-напред, като първа. Според мен това ще позволи постигането на по-задълбочен анализ както на явлението НРД и на описаните конкретни случаи, така и на взаимодействието на новите религиозни движения със социалната среда и нейните компоненти. Бих препоръчал на автора да помисли върху този вариант когато подготвя текста за печат, което не се съмнявам, че ще стане. По принцип не съм привърженик на излишното утежняване на подобен текст с тежки рефлексии, прекален академизъм и недостъпност, особено на излишни чуждици – нещо, от което М. Маринов сполучливо се е опазил. Но бих очаквал още малко повече аналитичност в изложението.

В) Вероятно граничи с перфекционизма, но като цяло доброто впечатление от ясения стил на автора е помрачено от недостатъчно прецизното граматическо редактиране – на места словоредът е объркан, пълните членове липсват, липсват запетайките... Когато ръкописът бъде предложен за печат, той несъмнено ще отиде в ръцете на професионален редактор и коректор, но си заслужава да се положат повече усилия и на този етап дори само от уважение към читателя. Допуснати са и някои думи, които очевидно липсват в речника на книжовния български език като

„свидетелствания/свидетелствуване” (формата с -уване отпадна преди време от писмения език), „незначимо” и др., които следва да са изчистят-

Г) Допуснати са и някои досадни неточности в изказа, които създават впечатление за неверни обобщения, например – категорията „духовност” е използвана като синоним на „религиозна съпричастност” (с. 40), което е некоректно – става дума за категории от различен порядък и с различен съдържателен обем.

Д) Включеността и личното участие на автора в различни форми на общуване и дейност на анализирания явление води до изкушение да описва доста нашироко и с много подробности личните си впечатления, с което се прекалява – описанието идва в повече, докато анализът и изводите са попретупани. Самото заключение е едва 3 ¼ страници, а би трябвало да бъде по-разгърнато.

Е) В библиографията вестникарските публикации и собствените материали на НРД би трябвало да се отделят от академичните публикации и да бъдат самостоятелно групирани.

При описанието на срещите на автора имената на неговите контакти са скрити и това е продиктувано от естеството и начина на придобиване на информацията, граничещ с конспиративност и методи, които са присъщи повече на разследване, отколкото на изследване. В някои случаи, обаче, това е излишно. Според мен авторът би могъл да разкрие името на представителя на муунистите в София от началото на 90-те години на миналия век, „закодиран” като „млад австрийски мисионер”, „интелигентен австриец” – той беше познат на доста широк кръг от академичната общественост у нас, името му (истинско или не) проникна и в медиите, оттогава мина доста време, така че премълчаването му е напълно излишно.

Г) Справката за научни приноси в Автореферата е достатъчно прецизна, макар че те не биха могли да бъдат по-добре формулирани и допълнени. Неумелото формулиране на приносите е обща слабост на почти всички дисертации, М. Маринов се е опитал да избегне тази слабост и в значителна степен е успял.

Д) Заглавието на дисертацията е твърде общо, би трябвало да се добави подзаглавие, уточняващи по-конкретните параметри и обхват на дисертацията.

5. Авторефератът е изготвен според изискванията и представя основните моменти от текста на дисертацията.

6. Лични впечатления

Личните ми впечатления от докторанта гл. ас. Марио Маринов датират от повече двадесет години, когато той постъпи на работа в тогавашния Институт по социология при БАН и известно време работихме в една и съща секция. Макар и още съвсем млад и наскоро завършил обучението си в Централноевропейски университет, колегата Маринов веднага спечели симпатиите на колектива както със своето добро поведение и коректност, така и с високата за равнището и възрастта си компетентност. Мек по характер и вежлив с всички, той се отличава много позитивно както с ненатрапливостта си, така и с твърдостта и аргументираността при защитата на тезите си. В този смисъл ме изненада неприятно мъчителния и продължителен процес на изготвянето на дисертацията, като в нейния първи вариант от преди няколко години тя беше все още много далеч от желания резултат, какъвто е постигнат днес. Нямам участие в съвместни проекти и публикации с Марио Маринов.

7. Обосновано мнение

С пълна убеденост ще гласувам положително за присъждането на образователната и научна степен „доктор по социология” на докторанта гл. ас. Марио Маринов за неговия дисертационния труд „Нови религиозни движения в България”. Предлагам и на останалите членове на журито да постъпят по този начин.

Въпреки отправените критични бележки, по мое убеждение дисертационният труд, предмет на настоящата защита, е зряло, новаторско и компетентно изследване. Напълно очевидно е, че в него са вложени много труд, грижи и усилия. Бих добавил и обич, защото с годините работата по темата до голяма степен се е превърнала в негово второ аз. Напълно съм убеден, че докторантът е спазил изискванията на чл. 27 (1) от Правилника за научните степени и звания, а именно, че „Дисертационният труд трябва да показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по съответната специалност и способности за самостоятелни научни изследвания”. За мен няма съмнение, че дисертационният труд в значителна степен отговаря и на другото изискване на същия член, а именно – съдържа такива научни и научноприложни резултати, които представляват оригинален принос в науката.

04 ноември 2013 год.

гр. София

Рецензент:

(доц. д-р Стефан Ем. Николов)